

Elhallgatott történetek

Ha az emlékezetpolitika elhallgatja az eseményeket, az irodalomra hárul feladat, hogy emlékezzen és emlékeztessen.

A magyar irodalomban az utóbbi években megsokasodtak azok a művek – többnyire regények –, melyek a múlt egy-egy traumatikus, de kellőképpen kibeszéltetlen, vagy éppen elhallgatott eseményét dolgozzák fel. Ennek okai közt több mindenre is gyanakodhatunk. Egyrészt Magyarországon, mint ahogyan világszerte, a realizmus visszatérését regisztrálhatjuk, vagyis az irodalmi művek a valóságról akarnak mondani valamit, sőt, valami fontosat. Valami olyat, ami gyarapítja a világról való tudásunkat, legyen szó akár a történelmi múlt egy-egy eseményéről vagy kortárs társadalmi jelenségekről, tapasztalatokról. Az utóbbira példa lehet az elmúlt években egyre gyarapodó „szegénysegirodalom”. Ez a címke azoknak a műveknek a halmazát jelöli, melyek a társadalom peremén élőkkel, a szegényekkel foglalkoznak.

A másik ok pedig – az előzőtől nem teljesen függetlenül – az, hogy azokat a történelmi regényeket, melyek a múlt egy-egy kevésbé ismert, elfeledett, traumatikus eseményét dolgozzák fel, kritikai történelmi regényeknek is lehet nevezni. A narrátor meg akarja győzni az olvasót, hogy igazat beszél, és az igazságát alá tudja támasztani, akár a személyes élményei elmesélésével, akár dokumentumokkal. De nem csupán efelől kell meggyőznie az olvasót, hanem afelől is, hogy ő mondja az igazat. Vagyis arról, hogy a forgalomban levő narratívák egy része hamis. Torzít, megszépít, elken, vagy éppen elhallgat valamit, legyen szó akár politikai, akár családi tabukról, hamis mítoszokról – s a kettő persze egymástól sem független. Az irodalmi szöveg tehát igazságbeszéddé válik. Sőt, ellenbeszéddé, hiszen nem ritkán bevett meggyőződésekkel cáfol, illúziókat rombol, mítoszokat számol fel.

Nem ritkán olyan történetekről van szó, melyek személyességük miatt, vagy emlékezetpolitikai okokból teljesen kiszorultak a hivatalos emlékezetből, vagy pedig annak a perifériáján húzódnak meg. Sokszor olyan történelmi események, melyek kényelmetlenek, nem illenek az adott politikai közösség saját magáról alkotott (többnyire megszépített) képébe, ezért kényelmetlen szembesülni velük.

Ilyen például Závada Pál *Természetes fény* című regénye (nemrég film is készült belőle), melynek egyik fontos témája a Kamenyec-Podolszokban történt tömegmészárlás. A magyar zsidó holokauszt első állomásán több mint húszezer ember esett áldozatul, s azért került be a közbeszédbe az utóbbi években, mert egy történész az egészet „idegenrendészeti eljárásnak” nevezte – vagyis el akarta kenni a magyar állam felelősségét a tömeggyilkosságban. De említhetjük Zoltán Gábor *Orgia* című regényét is, melyben a szerző a nyilasok rémtetteit írja meg a Városmajorban. Nehéz olvasmány, csakhogy hiteles dokumentumokon alapul, és azt mutatja meg, milyen vadállatias tettekre képesek egyszerű, hétköznapi emberek is, ha hatalmat kapnak a kezükbe, és ordas eszmék szolgálatában állnak. Sorolhatnánk még a neveket, címeket (Tomba Andrea: *Fejtől s lábtól, Omerta*; Vida Gábor: *Egy dadogás története*; Nádas Péter: *Világító részletek*; Danyi Zoltán: *A dögeltakarító*, stb.)

A kortárs magyar irodalomban tehát jól érzékelhető ez a tendencia, éppen ezért érdemes utánajárni, hogy a világirodalomban, különösen a környező országok esetében, a közép-kelet-európai irodalomban mi a helyzet. Már csak azért, mert a régió országainak XX. századi történelme sok hasonlóságot mutat: német majd szovjet megszállás, diktatúrák, elnyomás, rendszerváltások, kiábrándulások, úttévesztések, öncsalások, mítoszok és illúziók. Ha kicsit alaposabban áttekintjük, mi jelent meg az elmúlt években magyarul például a szerb, a horvát, a lengyel, a cseh, a szlovák, az orosz, a belarusz, a román, a bosnyák, stb. irodalomból, akkor elég sok olyan regénnyel találkozhatunk, melyek műltfeldolgozással foglalkoznak.

A legismertebb közülük talán Svetlana Alekszijevice Nobel-díjas belarusz író, aki a Lukasenka rezsimje elleni tüntetések idején azzal került be a hírekbe, hogy külföldi diplomaták

védtek az otthonában, mert ő volt az ellenzék által létrehozott Egyeztető Tanács egyetlen tagja, aki még szabadlábban volt akkoriban. Később Berlinbe menekült. Nem csoda, hogy a szovjet múlt kényes ügyeit dokumentarista módon feldolgozó író ellensége lett a hazugságon és elnyomáson alapuló rendszernek.

Nők a tűzvonalban az író első, 1985-ben megjelent, többszólamú könyvének a címe, mely interjúkból, visszaemlékezésekből áll össze: azoknak a nőknek a beszámolóiból, akik a Nagy Honvédő Háborúban harcoltak. Sokan ápolónőként, szakácsként, mosodásként dolgoztak, de tízezerszámra kerültek harcállományba is: ők katonai kiképzést kaptak, és mesterlövészként, pilótaként vagy éppen sorkatonaként szolgáltak.

Ezek a nők a háború után soha senkinek se tudták elmondani, mi történt velük, mert ez senkit nem érdekelt. A háború a Szovjetunió nagy eposza volt, a hősiesség, az önfeláldozás, a bajtársiasság, a hazafiasság erényeinek szentként tisztelt narratívája, melyhez nem férhettek hozzá kicsinyes női szempontok. Alekszijejevics többször elmeséli, micsoda ellenállást kellett legyűrnie ahhoz, hogy meg tudja szólaltatni a nőket, és ők a saját szavaikkal mesélik el a saját tapasztalataikat. Nem ritkán az interjú előtt a férjek alaposan kioktatták a feleségüket, hogy mit „kell” mesélniük: a háború hivatalos verzióját, s csak nagy sokára tárulkoztak ki, mertek az érzéseikről beszélni, s azokról a „speciális” női élményekről, melyek a háború mindennapjainak a szerves részét alkották számukra. Ezek a férfiak számára badarságok voltak, melyekre senki sem volt kíváncsi. Alekszijejevics több évtizednyi némaságot tört meg, és a tagadással szemben adott hangot ennek a tapasztalatnak.

A cseh Radka Denemarková regényének, a *Hitler pénzének* az egyik fő szála a háborút követő években játszódik. A történet 1945-ben kezdődik, Csehszlovákiában, amikor a csontsovány, kiéhezett és rengeteg szenvedésen keresztül ment 16 éves Gita Lausmann hazaérkezik Auschwitzból a szülőfalujába, a Szudéta-vidékre. Ellenséges fogadtatásban részesül, hiszen addigra a család házába már mások költöztek: apja egykori alkalmazottjai, akik most gyűlölettel emlékeznek az egykor általuk is szeretett családra. Melynek egyetlen bűne az volt, hogy német zsidók voltak. Zsidóságuk miatt a németek büntették őket, németségükért a csehek. Már mint az egyetlen túlélőt, Gitát. Aki így fakad ki az őt egyedül megszánó asszonynak: „Nézzé, én onnan jöttem vissza, ott viszont azt vágták a fejemhez, hogy zsidó vagyok. És hogy zsidó vagyok, azt én nem tudtam, otthon senki se mondta meg nekem, csak közvetlenül azelőtt, hogy elhurcoltak bennünket”. Mégis el kell menekülnie a családi házból, különben végeznek vele. Mint – ahogyan ez lassan kiderül – a fivérével is.

A jelen és a múlt ütközik Gita szülőfalujában tett látogatása során, és a jelenbeli lakosok legalább annyira érzéketlennek és kegyetlennek tűnnek, mint azok, akik a táborból hazatért lányt meg akarták ölni. Védik a koncot, védik az általuk már belakott házat, és a nőben tolvajt, betolakodót látnak.

A történet végére kiderül, hogy a titkolózás Gita életében és a családjához való viszonyában is törést jelentett, de az is, hogy nem volt más választása. Meg akarta kímélni a lányát és szeretteit attól, hogy tudják, min ment keresztül, de éppen ez idegenítette el őket. Egész életében kényszerpályákon járt, és éppen ezért nem tudott elszakadni a szülőfalujától sem, hanem újra és újra vissza kellett térnie, felszaggatni a régi sebeket, és igazságot szolgáltatni meggyilkolt szüleinek. Elő akarja hozni őket a feledésből, el akarja mondani a történetüket, csak hogy ez a történet addigra már az ő saját története is, a családja története, és mindazoké, és azok leszármazottjaié, akik a Laschmann család tagjainak valaha is ártottak, szóval, tettel vagy közönnyel. Feloldozás nincs, igazságot sem szolgáltatnak senkinek.

A lengyel Magdalena Parys *A mágus* című könyve 2015-ben elnyerte az Európai Unió Irodalmi Díját. A regény egyszerre korrajz, krimi, család- és ügynökregény. Németországban, Lengyelországban és Bulgáriában játszódik, a jelenben és a múltban. A történet középpontjában egy, a regény jelenben játszódó szálának az idejére, vagyis 2011-re már feledésbe merült, a múltbeli szál idején, a nyolcvanas években pedig szigorúan titkolt dolog áll: hogyan végeztek

a titkosszolgálatok Bulgáriában a számukra terhessé vált emberekkel, vagy azokkal, akik a balkáni országon keresztül szerettek volna átszökni a határon Görög- vagy Törökországba. Ennek a titkosszolgálati akciónak volt a neve Mágus, utalva arra, hogy ezek az emberek egyszerűen eltűntek. A hozzátartozóknak „szerencsésük volt”, ha a holttestük egyáltalán előkerült.

Parys regényében a krimi, még hozzá az amerikai hard-boiled krimi zsánere van jelen a legerőteljesebben. A nyomozó figurája tipikus: depressziós, magányos, alkoholista férfi, aki nem hivatalosan nyomoz. A szövevényes, fordulatos történet végére mindenre fény derül. Kiderül, hogy az aktákkal még mindig lehet zsarolni embereket, és hogy egészen magas rangú politikusoknak, a közéletre befolyást gyakorló embereknek is van a múltjában titkolni való. A múltbeli események tehát még a jelenben is sorsokat befolyásolnak, élet és halál múlik rajtuk a regény szerint még abban az országban is, mely a volt keleti blokk államai között a legjobban kezelte az ügynökkérdést.

Mindhárom regény (s persze, mellettük még nagyon sokat említhetnénk, melyek magyarul is elérhetők, ha lenne erre elegendő helyünk) kényes témát dolgoz fel, olyanokat, melyeknek a megítélése még ma is társadalmi vitákat, heves érzelmeket vált ki. Már csak azért is, mert a hivatalos emlékezetpolitika nem ritkán mélyen hallgat ezekről az eseményekről, vagy egyenesen tagadja őket – megsértve ezzel az érintetteket.

Ezek a művek azonban rámutatnak, hogy az ilyen és hasonló a történetek meghatározzák a jelenünket, és alighanem a jövőnket is. Sokkal több ember életére gyakorolnak befolyást, mint azt gondolnánk. Segítenek megérteni, kik vagyunk, és miért vagyunk olyanok, amilyenek vagyunk. Miért és hogyan lettünk ilyenek, itt, Közép-Kelet-Európában.

Szerző: Deczki Sarolta